

Presenteren en produceren

Auteur: Cees Langeveld

Samenvatting

Duitsland heeft in de podiumkunsten een systeem waarbij schouwburgen en gezelschappen één organisatie vormen, de zogenaamde producerende theaters. Nederland heeft het systeem van gebouwen met een eigen culturele taakstelling die gastprogrammering presenteren.¹ De gezelschappen zijn zelfstandig en bespelen podia in de eigen plaats en in de regel ook daarbuiten. De twee systemen hebben eigen inhoudelijke en financiële karakteristieken waardoor elk systeem op verschillende gronden kan worden beoordeeld. Dit onderzoek geeft inzicht in de financiële consequenties van beide systemen voor de genres opera, toneel en dans. Onderzoek is verricht in acht grote steden in Nederland en Duitsland. De conclusie luidt dat de Duitse theaters bij de geldende programmering 82% meer subsidie ontvangen dan de Nederlandse podia en gezelschappen, maar dat het verschil niet volledig kan worden toegeschreven aan de structuur van gescheiden of gecombineerde productie en presentatie. De hogere subsidie in Duitsland is voor een deel te verklaren uit het relatief hoge percentage operavoorstellingen aldaar. Artistiek inhoudelijk heeft het Duitse systeem voordelen op het gebied van ontwikkeling van podiumkunstenaars als acteurs, zangers en regisseurs. Het Nederlandse systeem daarentegen leidt tot meer flexibiliteit en variatie in de programmering en tot een efficiënter gebruik van het kapitaalgoed theater.

Inleiding

Artistieke creaties hebben kenmerken die overeenkomen met de ontwikkeling van producten in het bedrijfsleven. Eerst moet een voorstelling of muziekstuk worden ontwikkeld, in de kunsten creatie of schepping genoemd. Vervolgens moet een creatie worden geconcretiseerd – in het bedrijfsleven ‘geproduceerd’ - door het om te zetten in een toneel-, dansstuk, opera of concert. Ten slotte moet een stuk worden uitgevoerd of ten gehore worden gebracht voor publiek: de presentatie. Hiervoor moeten in financiële en organisatorische zin structuren aanwezig zijn. Voor creatie bestaan er onderwijsvormen als conservatorium, kunstacademie en toneelschool en zijn er financiële regelingen als subsidies en opdrachten van gezelschappen, producenten en overheden. Voor wat betreft productie en presentatie kennen de podiumkunsten in beginsel twee vormen: 1) gecombineerde productie en presentatie en 2) gescheiden productie en presentatie. Gecombineerd wil zeggen dat gezelschappen een eigen zaal hebben, hier hun voorstellingen produceren en niet of beperkt reizen. Gescheiden wil zeggen een structuur waarin zalen een eigen verantwoordelijkheid hebben en gastprogrammering inclusief voorstellingen en concerten van huis- en stadsgezelschappen programmeren. Gezelschappen hebben in die structuur oefenruimten met al dan niet een kleine zaal voor presentatie. Theaters en concertgebouwen nodigen hen uit om hun voorstellingen of concerten in hun gebouw te komen uitvoeren of verhuren hun zalen aan huis- en stadsgezelschappen.

Er zijn inhoudelijke en economische argumenten om gescheiden en gecombineerde productie te beoordelen. Inhoudelijke argumenten betreffen onder meer de vraag of een theater beter functioneert en de podiumkunsten beter worden gediend wanneer een gezelschap en een zaal ieder een eigen verantwoordelijkheid hebben, of dat de leiding van gebouw en gezelschap in één hand liggen. Sommigen

¹ Uitzondering is het Muziektheater dat exclusief het huis is van De Nederlandse Opera en het Nationale Ballet.

menen dat een gezonde spanning tussen gebouw en gezelschap het functioneren van beide organisaties ten goede komt, anderen menen dat een splitsing financieel niet efficiënt is en dat dit de kans in zich bergt dat het huisgezelschap zijn positie als huurder steeds moet bevechten terwijl die positie vanzelfsprekend zou moeten zijn.

Een andere beleidsmatige vraag hierbij luidt: moeten podiumkunsten naar het publiek worden gebracht of reist het publiek naar de podiumkunsten? In Nederland heeft de variant zich ontwikkeld dat publiek vrijwel niet naar de voorstellingen reist maar dat podiumkunsten naar het publiek komen. Het Nederlandse podiumlandschap kenmerkt zich door gereis van gezelschappen die voor kortstondige periodes, vaak één avond, overal in het land optreden. Deze structuur is het gevolg van de zogenaamde cultuurspreiding, een beleid dat past bij de Nederlandse bestuurscultuur. Nederland is ontstaan uit provinciën die een grote mate van invloed hadden op het landsbestuur en die hun deel wilden hebben van de overheidsuitgaven. In elk deel van Nederland zijn er daarom toneel-, dans- en operagezelschappen en orkesten.

Duitsland, een staat veel groter dan Nederland, kent een federale structuur met deelstaten (Länder) die op diverse beleidsterreinen zelfstandig opereren. In Duitsland is theater geen zaak van de federale regering maar van de landen en steden. Het land kent veel producerende theaters. De reden is dat Duitsland van oudsher veel koningshuizen kende met eigen theaters en gezelschappen. Ook zijn de afstanden groot waardoor reizen tijdsintensief wordt. In Scandinavië en Oost-Europa heeft men ook de structuur van producerende theaters. In Oost-Europa kent elke (middel)grote stad een opera- annex ballettheater met een eigen gezelschap. Deze aanpak is gebaseerd op de opvatting dat elk theater een eigen gezelschap en een eigen orkest, koor, ballet, solisten, regisseur, choreograaf, decorontwerper en kostuumatelier moet hebben. Ook in het Verenigd Koninkrijk kent men producerende theaters. Sommige podia daar brengen een eigen voorstelling op de planken die vervolgens door het land reist.

Theaterproducerende podia

Het systeem van producerende theaters heeft meerdere voordelen:

- podia hebben binding met de eigen omgeving en kunnen hier hun voorstellingen op aanpassen;
- het publiek krijgt een relatie met de eigen acteurs; het publiek identificeert zich met het theater en de acteurs omdat deze met regelmaat in het theater te zien zijn; daarentegen krijgt het publiek vaak het eigen huisgezelschap te zien en maakt het weinig kennis met andere uitvoeringsvormen, regieopvattingen en acteurs;
- podia kunnen een eigen artistieke identiteit en prestige ontwikkelen en
- podia zijn aantrekkelijke werkgevers omdat technici niet uitsluitend hoeven te doen wat gezelschappen hun voorschrijven maar zelf meewerken aan licht- en geluidsplannen en dergelijke.

Er kleven ook nadelen aan zelf produceren:

- voorstellingen en concerten produceren leidt tot grotere financiële risico's dan het inkopen en presenteren ervan; bij het produceren komen de productiekosten van de gehele productie ten laste van het podium; bij het aankopen van voorstellingen of concerten ligt dit anders: bestaande voorstellingen of concerten aankopen is in de regel niet erg risicovol; een podium kan zich soms vergissen, te veel voorstellingen programmeren of er, gezien de gebleken publieke belangstelling, te veel geld aan uitgeven, maar het gaat zelden om enorme bedragen, tenzij het gaat om musicals of mega-acts;

- als de zaal wordt gebruikt voor de montage van voorstellingen blijven er minder dagen over voor voorstellingen met publiek; het aantal voorstellingen zal lager zijn dan in zalen die reizende voorstellingen presenteren.²

Aan het systeem van reizen kleven ook nadelen:

- reizen is duurder dan spelen op een vaste standplaats; de voorstelling moet voor wat betreft decor en techniek telkens worden afgebroken en opgebouwd; dit kost tijd en geld; bij het reizen moeten meer technici mee dan er thuis zijn benodigd omdat de techniek elders deels onbekend en misschien minder geavanceerd is dan op de eigen standplaats;
- reizen geeft beperkingen aan de mogelijkheden voor decorbouw en overige techniek en³
- de marketing vergt een eigen aanpak; bij reizen moet publiek verspreid over een groot gebied worden geworven voor vaak één voorstelling ergens in een Schouwburg; bij producerende theaters moet publiek in een klein verzorgingsgebied worden geworven voor vaak meerdere voorstellingen in het eigen huis.

Aanbod theaters/concertzalen

Nederland

Nederland heeft een systeem waarbij de rijksoverheid verantwoordelijk is voor hetgeen op het podium wordt uitgevoerd of ten gehore wordt gebracht. Gemeenten hebben de verantwoordelijkheid voor de afname, de presentatie. De rijksoverheid ondersteunt de gezelschappen, gemeenten stichten en onderhouden de podia. Nederland heeft weinig gespecialiseerde zalen als opera- en danszalen maar heeft in de (middel)grote steden wel zalen die primair gebouwd zijn om toneel te presenteren. Er is geen specialisatie in kinder-, thriller-, komedie- of gesubsidieerd theater. Verder zijn er vlakkevloerzalen voor vernieuwend theateraanbod en zijn er gespecialiseerde muziekzalen voor pop- en akoestische muziek, zowel grote voor symfonische als kleine voor kamermuziek. In de middelgrote en kleinere steden zijn er zalen om alle vormen van podiumkunsten te presenteren. De toneelgezelschappen in die steden hebben vaak een eigen vlakkevloerzaal waar zij kleine voorstellingen presenteren. De grote voorstellingen worden in een schouwburg gepresenteerd en gaan daar ook in première. Dans- en operagezelschappen hebben in een enkel geval een eigen zaal.

Duitsland

Duitsland kent verschillende soorten theaters. Men kent 'Producerende Theaters' met eigen gezelschappen. Dit betreft in de regel gezelschappen voor opera, toneel of dans. Theaters die uitsluitend deze drie theatervormen presenteren noemt men 'Dreipartentheater' en kunnen voor een genre een eigen gezelschap hebben. Dan is er het 'Gastspielhaus', een theater dat geen eigen gezelschap heeft en dat door derden geproduceerde voorstellingen presenteert zoals *Boulevardtheater* - in Nederland zijn dit producties van vrije producenten - en voorstellingen van de zogenaamde *Freie Gruppen*. Het programma-aanbod bij een 'Gastspielhaus' is in de regel gevarieerder dan bij een producerend theater. Men kent buiten theaters voor opera, dans en tegenwoordig musical, aparte 'Schauspiel'theaters voor toneel. Verder heeft men 'Comödie'theaters voor lichtvoetig toneel en cabaretheaters voor cabaret. De specialisatie van gebouwen per

² Deze opsomming circuleert zonder bronvermelding. De auteur houdt zich aanbevolen voor de bron.

³ Röper (2001): 568.

genre verschilt met Nederland waar de meeste genres buiten de grootste steden op dezelfde podia worden gepresenteerd. Verder kent men vari  t  theaters die meestal particulier eigendom zijn en voor langere tijd dezelfde optredens programmeren. Buiten de grote steden worden geen theaters waargenomen.

Theatercultuur in Nederland en Duitsland

De theatercultuur in Duitsland is afwijkend van die in Nederland. Volgens Ivo van Hove maakt het een groot verschil dat in Duitsland het systeem is gebaseerd op een gestructureerde, regionaal bepaalde verdeling van Stads- en Staatstheaters.⁴ In Duitsland is het centrum- en margetheater in   n instituut ondergebracht dat grote en kleine zaalvoorstellingen maakt. Doorstroming van kleine naar grote zalen van acteurs en regisseurs is geen probleem, maar een vanzelfsprekendheid.⁵ Dit heeft ook invloed op de kunstopleidingen die weten dat ze hun acteurs, regisseurs, dramaturgen en vormgevers moeten opleiden om in de grote instituten terecht te komen. Deze geïntegreerde aanpak leidt ertoe dat in de beleving van Van Hove in Duitsland het theater meer leeft, meer maatschappelijk belang heeft.

In de Duitse theaters zijn ensembles gebonden aan de intendant en het is gewoonte dat als een intendant naar een ander theater gaat, het ensemble meegaat of vervangen wordt. In Nederland veranderen de artistiek leiders/regisseurs wel van gezelschap maar blijft het ensemble bij het gezelschap. ‘Het Duitse systeem van continuïteit en tegelijk flexibiliteit is goed voor de maximale ontwikkeling van een acteur. En voor het theater en het publiek leveren kwaliteitsvolle ensembles altijd het beste werk. In Nederland werken ensembles de laatste jaren voornamelijk met freelance acteurs. Dat komt de kwaliteit van een gezelschap en de ontwikkeling van de acteurs niet ten goede’, aldus Van Hove.

Onderzoek en dataverzameling

De vraagstelling in dit onderzoek luidt: wat zijn de financiële consequenties van het combineren van productie en presentatie van toneel, dans en opera? Voor het onderzoek is gebruik gemaakt van data van het ministerie van OCW in Nederland, het Theater Analysesysteem en statistieken van de Deutscher Bühnenverein in Duitsland. Verder zijn de podia in Nederland rechtstreeks benaderd om de benodigde gegevens aan te leveren.⁶

Steden

In Nederland is voor het onderzoek gekozen voor de acht steden die behoren tot de zogenaamde Basisinfrastructuur. Dit zijn steden verspreid over het land met uitgebreide voorzieningen op het gebied van podiumkunsten. Zij beschikken alle over een toneelgezelschap en meestal over een actieve schouwburg en een toneel- en/of dansopleiding. De steden zijn provinciehoofdstad of behoren tot de grootste steden van het land. Bij elkaar hebben deze steden 2,7 miljoen inwoners, zie bijlage I. In Duitsland is gezocht naar vergelijkbare steden: steden die hoofdstad zijn van een deelstaat (Landeshauptstadt), verspreid liggen over Duitsland en beschikken over een uitgebreide infrastructuur van voorzieningen op het gebied van podiumkunsten. Afgezien is van de steden Hamburg, Berlijn en München omdat deze steden qua bevolkingsomvang en culturele

⁴ Interview met Ivo van Hove, directeur Toneelgroep Amsterdam en regelmatig gastregisseur in Duitsland, 25 mei 2010.

⁵ In Duitsland begint men als stagiaire in een groot huis, daarna wordt men assistent (wat men maar een paar jaar kan, mag doen), vervolgens krijgt men de kans om een aantal kleine voorstellingen te maken en komt men zo in de grote zaal terecht. Denk hierbij aan Thomas Ostermeier die in het Deutsches Theater van Thomas Langhoff kleinschalig theater in Die Baracke maakte en meteen daarna Die Schaubühne mocht leiden. Maar er zijn tal van voorbeelden. Het maakt het ook mogelijk dat naast Ostermeier ook iemand als Christof Marthaler, maar ook Stefan Pucher en Pollesch werken

⁶ De cijfers van het ministerie van OCW betreffen gemiddelden over de periode 2005-2008, het Theater Analysesysteem betreft 2008, de cijfers van de podia in Nederland betreffen 2008, de financiële gegevens uit Duitsland betreffen 2007 en de statistische gegevens uit Duitsland seizoen 2007/2008. De cijfers zijn niet gecorrigeerd omdat alle gemiddelden betrekking hebben op de jaren 2007-2008.

infrastructuur in Nederland geen tegenhanger hebben. De deelnemende Duitse steden hebben net als de Nederlandse bij elkaar 2,7 miljoen inwoners.

Kunnen we de Duitse data één op één vergelijken met de Nederlandse data? Wij zetten een aantal aspecten van de vergelijking op een rij.

Orkesten

Het onderzoek richt zich op toneel, dans en opera. Concertzalen zijn uitgezonderd. Toch kunnen we niet helemaal aan orkesten voorbijgaan. In Nederland hebben de operagezelschappen geen eigen orkest. Per productie wordt samengewerkt met een gastorkest dat zelf subsidie ontvangt van diverse overheden.⁷ Bij de kosten van de operagezelschappen moeten daarom de subsidiebedragen van de gastorkesten per concert worden opgeteld. Deze subsidie betreft in 2008 afgerond € 100.000 per concert, in dit geval per opera-uitvoering.⁸

In Duitsland is eveneens afgezien van de concertzalen. De onderzochte theaters in Duitsland beschikken in de regel wel over een orkest dat wordt gebruikt voor opera- en balletbegeleiding. Die orkesten hebben soms een eigen serie concerten in het theater. Dit zou een besparing kunnen betekenen ten opzichte van het Nederlandse systeem. Immers, in Nederland moet een zaal een gastorkest contracteren, en in Duitsland kan voor een aantal concerten gebruik worden gemaakt van het eigen orkest. Analyse van de programmering van de Duitse onderzochte theaters leert ons dat een verfijning op dit onderdeel niet leidt tot een wezenlijke wijziging van de resultaten van het onderzoek.

Kapitaallasten

Een ander aspect, dat in elke vergelijking van podia een rol speelt, vormen de kapitaallasten. De ene gemeente rekent alle stichting- en onderhoudskosten door aan de exploitatie van de zalen, de andere gemeente betaalt een deel van de stichtingskosten à fonds perdu. Hierdoor zijn de kapitaallasten lager. Wij gaan er van uit dat dit verschil zich in zowel Duitsland als Nederland voordoet. Andere taakstellingen als educatie laten we eveneens buiten beschouwing. Een globale analyse leert ons dat we hiermee een detailniveau van onderzoek betreden dat geen invloed heeft op de uiteindelijke conclusies van het onderzoek.

Dubbeltellingen

In Nederland administreren de podia en de gezelschappen die er optreden beide de bezoekers van hun voorstellingen. Dit leidt voor een deel van de voorstellingen tot dubbeltellingen in het onderzoek. Bij de analyse zijn daarom de cijfers van de podia gecorrigeerd voor bezoekers en voorstellingen van de gezelschappen die ook aan het onderzoek deelnemen.

Wat leren de cijfers ons?

De onderzochte podia in Nederland hebben volgens tabel 1, 55% minder zalen dan de Duitse podia (24 versus 53). De capaciteit per zaal is vergelijkbaar (gemiddeld 444 versus 447 stoelen) en het totale stoelenaantal is met 10.646 minder dan de helft dan dat van de Duitse schouwburgen. De recette per bezoeker in Nederland bedraagt 25,62 tegen 22,93 euro in Duitsland; een verschil van 10%. Het totaal aantal voorstellingen dat in de onderzochte schouwburgen en door de gezelschappen in Nederland en Duitsland wordt opgevoerd is met

⁷ De Nederlandse Opera werkte in 2008 samen met het Nederlands Philharmonisch Orkest/Nederlands Kamerorkest, het Residentie Orkest, en het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Opera Zuid werkte met het Limburgs Symfonieorkest en Het Brabants Orkest.

⁸ Kunst in cijfers, pag 70-71.

5.591 in Nederland 12% lager dan de 6.229 voorstellingen in Duitsland. De voorstellingen in Nederland trekken, ondanks de helft van het aantal stoelen en een kleiner aantal voorstellingen, vrijwel evenveel bezoekers (2,1 versus 2,2 miljoen). De eigen inkomsten in Nederland zijn hoger dan in Duitsland maar hier moet een kanttekening worden geplaatst. Omdat podia en gezelschappen aparte entiteiten zijn, is er sprake van onderlinge betalingen. Podia hebben uitgaven aan voorstellingen die de inkomsten van de gezelschappen doen stijgen. Interessant voor het nationaal inkomen maar het vertroebelt de vergelijking met Duitsland waar hoogstens sprake is van interne verrekeningen binnen een schouwburg. Beter vergelijkbaar zijn de subsidiebedragen. De onderzochte steden in Duitsland dragen met 143 miljoen euro substantieel meer bij aan de podia dan de 55 miljoen euro die de Nederlandse steden bijdragen. Maar ook de totale subsidie in Duitsland is met 251 versus 132 miljoen euro in Nederland bijna twee keer zo hoog (90%). We moeten hier echter een correctie op toepassen. In Duitsland is de recette gemiddeld 2,69 euro lager dan in Nederland. Als in Nederland dezelfde gemiddelde entreprijzen als in Duitsland worden berekend, is er circa 5,9 miljoen euro (2.2 miljoen bezoekers x 2,69 euro) meer subsidie benodigd.⁹ Het verschil met Duitsland wordt hierdoor iets kleiner. Bij een vergelijkbaar recetteniveau bedraagt het verschil tussen Nederland en Duitsland 138 versus 251 miljoen euro, oftewel 82%. De subsidie per voorstelling is in Duitsland 66% hoger (40.000 versus 24.000 euro) en de subsidie per bezoeker is met 194% bijna 2 keer zo hoog (122 versus 63 euro).

	Podia 2008	Gezelschappen 2005/2008	Nederland 2008		Duitsland 2007	
inwoners			2.754.865		2.694.372	
zalen	16	8	24		53	
stoelen	6.566	4.080	10.646		23.712	
voorstellingen standplaats	2.903	1.246	4.149		5.998	
voorstellingen totaal		2.688	5.591		6.229	
bezoekers standplaats	1.271.009	409.647	1.680.656		2.053.783	
bezoekers totaal		844.403	2.115.413		2.177.822	
eigen inkomsten	32.214.651	26.011.148	58.225.799		36.525.000	
subsidie						
land/deelstaat	62.857	69.981.027	70.043.884	53%	104.810.000	42%
gemeente	35.325.398	19.613.846	54.939.244	41%	142.930.000	57%
overig	8.000	6.444.487	6.452.487	5%	2.970.000	1%
totaal subsidie	36.410.170	96.039.360	132.449.530	100%	250.710.000	100%
totaal kosten	63.484.177	106.166.450	169.650.627		320.303.000	
loon	20.194.447	76.478.344	96.672.791		247.205.000	
loon/totaal	32%	72%	57%		77%	
subsidie/totale kosten	57%	90%	78%		78%	
subsidie/voorstelling	12.543	35.725	23.689		40.268	
subsidie/bezoeker	29	114	63		122	
subsidie/inwoner	13	35	48		93	

Tabel 1 kerngegevens podia en gezelschappen 2008

De verhouding subsidie/totale kosten lijkt met 78% in beide landen opvallend gelijk. Dit is echter schijn. Hier zit het verschil in dat theaters in Nederland voorstellingen bij gezelschappen inkopen en in Duitsland niet.

Programmering

Is er een verschil in programmering tussen Duitse en Nederlandse podia? Op basis van het Theater Analysesysteem en de statistieken van de Deutsche Bühnenverein kan worden geconcludeerd dat de

⁹ We gaan er voor de eenvoud van uit dat de geringe prijselasticiteit van de podiumkunsten niet tot publiekuitval leidt.

programming in de onderzochte podia in Duitsland meer muziektheater waaronder opera en operette (19% versus 9% in Nederland) en minder dans en toneel bevat. Verder kent het Nederlandse statistieksysteem geen aparte categorie familie/jeugd en is gastbespeeling in Nederland iets dat is verwerkt in de genres. Het betreft hier lage percentages van de programming waardoor de data op hoofdlijnen vergelijkbaar blijven. Binnen de genres is er wel een verschil in het aantal voorstellingen en het aantal verschillende titels. Hoewel wij dit niet in cijfers hebben uitgedrukt, valt het op dat producerende podia vaak een titel meer keren op het programma hebben staan terwijl presenterende podia vaker voorstellingen slechts eenmaal op het programma hebben staan. Het publiek wordt hiermee een grotere variëteit aan programming aangeboden.

2007/2008	podium -/-		Nederland		Duitsland	
	eigen gezelschappen	gezelschap	totaal		totaal	
voorstellingen						
muziektheater/opera/operette	348	145	493	9%	1.159	19%
dans/ballet	290	645	935	17%	320	5%
musical	174		174	3%	191	3%
toneel	1162	1.898	3.060	55%	2.583	41%
familie/jeugd			0	0%	1.005	16%
muziek	261		261	5%	295	5%
overig	667		667	12%	365	6%
gastbespeeling van derden			nvt	0%	311	5%
totaal	2904	2.688	5.591	100%	6.229	100%

Tabel 2 programmering 2008

De verzamelnaam muziektheater bevat genres als opera en operette. In Duitsland bevat het genre vrijwel uitsluitend opera en operette, in Nederland omvat het genre ook theaterconcerten waarbij de muziek in een theatrale setting ten gehore wordt gebracht. De kostprijs van de verschillende genres is erg verschillend. Wij hebben getracht opera uit de programmering te filteren omdat de kostprijs hiervan door inzet van solisten, begeleidingsorkest en vaak een koor, onevenredig duur is. Uit de Nederlandse statistiek blijkt dat een voorstelling van de Nederlandse Opera in de periode 2005-2008 inclusief orkestbegeleiding gemiddeld 335.000 euro subsidie per voorstelling kost, terwijl een toneelvoorstelling van Toneelgroep Amsterdam gemiddeld 18.000 euro en een dansvoorstelling van Introdans in dezelfde periode gemiddeld 19.000 euro subsidie kost.¹⁰

Om de subsidiebehoefte te kunnen analyseren moet de programming vergelijkbaar worden gemaakt. Stel dat de deelnemende Nederlandse podia en gezelschappen 650 extra operavoorstellingen opvoeren. De totale programmering zou met ruim 6.200 voorstellingen in aantallen vergelijkbaar zijn met het aantal voorstellingen van de Duitse deelnemers.¹¹ Wat is de rekenkundige subsidiebehoefte van dit extra aantal voorstellingen? Dat hangt ervan af hoe de voorstellingen worden gemaakt. Als de voorstellingen gastbespeelingen zijn van buitenlandse gezelschappen dan zal de recette voldoende kunnen zijn om de inkoopkosten te betalen. Een gemiddelde operavoorstelling uit Oost-Europa kost in 2008 circa 20.000 euro. De voorstellingen worden in het land van herkomst gesubsidieerd of het prijspeil aldaar is laag waardoor deze voorstellingen tegen een aantrekkelijk tarief kunnen worden geleverd. Met bijvoorbeeld 800 bezoekers x 30 euro is de recette voldoende om de btw, inkoop- en de marketingkosten te dekken. Buiten de inkoop- en marketingkosten zijn er gebouwgebonden kosten als energie, schoonmaak en technisch personeel. We stellen dit op 2.000 euro per voorstelling.¹² Worden de 650 operavoorstellingen gemaakt door een instituut als De Nederlandse Opera dan stijgen de kosten met 335.000 euro subsidie per uitvoering. Maar deze vergelijking is niet zinvol. De Nederlandse Opera heeft namelijk dezelfde structuur als de Duitse operahuizen. Het heeft ook een eigen

¹⁰ Kunst in cijfers (2010). Orkestbegeleiding kost gemiddeld 100.000 euro per opera-uitvoering.

¹¹ We zien voor de analyse af van de vraag of er wel publiek zou zijn voor dit aantal extra voorstellingen.

¹² Kapitaallasten berekenen we hier niet omdat deze in de subsidie voor het gebouw zijn verwerkt.

gebouw terwijl het onderzoek juist tracht te verklaren wat het economische verschil is tussen gecombineerde en gescheiden productie en presentatie. Bovendien is de kwaliteit van De Nederlandse Opera niet vergelijkbaar met die van operahuizen in middelgrote Duitse steden. De Nederlandse Opera is vergelijkbaar met de top van de Duitse operawereld.¹³ Het heeft daarom geen zin het kostenniveau van dit gezelschap toe te passen op alle deelnemende Nederlandse steden. Een derde variant is de wijze waarop Opera Zuid werkt. Dit productiehuis heeft weinig vast personeel en huurt per productie solisten, koor en orkest in. De subsidiebehoefte bedraagt in de periode 2005-2008 49.000 euro per uitvoering. Hierbij moet 100.000 euro voor orkestbegeleiding worden opgeteld, totaal circa 150.000 euro per uitvoering. De subsidiebehoefte per operavoorstelling loopt zo uiteen van 2.000 tot 152.000 euro, zie tabel 3.

producent	Opera Zuid	Oost-Europa
aantal	650	650
Subsidie gezelschap/voorstelling ¹⁴	150.000 euro	0 euro
marginale subsidiebehoefte gebouw/voorstelling	2.000 euro	2.000 euro
totaal subsidiebehoefte extra voorstellingen	99 mln. euro	1,3 mln. euro
totale subsidie Nederland incl. correctie voor prijsverschil	237 mln. euro	140 mln. euro
subsidie Duitsland	251 mln. euro	251 mln. euro
subsidie Duitsland -/- Nederland	14 mln. euro	111 mln. euro

Tabel 3 additionele subsidiebehoefte bij 650 meer operavoorstellingen.

Welk bedrag moeten we nemen om de kosten in Nederland en Duitsland te kunnen vergelijken? Als we uitgaan van de wijze waarop een productie-unit als Opera Zuid opera's maakt, dan stijgt de subsidiebehoefte bij 650 extra operavoorstellingen en prijscorrectie tot 237 miljoen euro. Gaan we uit van de kosten van Oost-Europese operavoorstellingen en prijscorrectie dan stijgt de subsidiebehoefte tot 140 miljoen euro. De conclusie luidt dat de subsidiebehoefte bij gelijke programmeringaantallen, prijsniveau en genres varieert tussen 140 en 237 miljoen euro in Nederland versus 251 miljoen euro in Duitsland. Een verschil van 14 versus 111 miljoen euro.

Omdat er in de programmering van Duitse en Nederlandse podia ook een substantieel verschil is in het percentage toneel- en dansvoorstellingen, geldt de uitkomst van de berekening onder de voorwaarde dat de subsidiebehoefte van genres als toneel en dans gelijkwaardig is. Voor Duitsland hebben we dat niet kunnen narekenen, in Nederland klopt de veronderstelling. Bij de deelnemende gezelschappen zonder gebouw varieert de subsidie van alle toneel- en dansvoorstellingen in de periode 2005-2008 tussen 11 en 19 duizend euro.¹⁵

Bezettingsgraad

Wanneer we analyseren hoe intensief het kapitaalgoed theater wordt gebruikt, dan valt er een groot verschil op tussen Duitsland en Nederland. Omdat in Nederland de zalen niet behoeven te worden gebruikt voor repetities van eigen gezelschappen, kunnen hier meer dagen per jaar voorstellingen worden opgevoerd. De podia in Nederland gebruiken in 2007/2008 hun zalen 173 keer voor een voorstelling en elke stoel was 158 keer bezet. In Duitsland werden de zalen in dezelfde periode 117 keer gebruikt en elke stoel werd 87 keer bezet. Omdat kapitaallasten grotendeels afhankelijk zijn van het aantal zalen en de stoelcapaciteit per zaal, kan worden geconcludeerd dat het kapitaalgoed theaters in Nederland efficiënter wordt gebruikt dan in Duitsland.

2007/2008	Nederland	Duitsland
<hr/>		

¹³ Het niveau van de Nationale Reisopera – het tweede Nederlandse operagezelschap - komt overeen de gezelschappen in Mannheim, Kiel en Bremen en het niveau van Opera Zuid – dat deel uitmaakt van dit onderzoek - komt overeen met dat van Koblenz, Saarbrücken en Potsdam. Analyse van Guus Mostart, intendant van de Nationale Reisopera, 27 mei 2010.

¹⁴ Bij Oost-Europa betreft dit het verschil tussen recette en de uitkoopsommen van de voorstellingen.

¹⁵ Kunst in cijfers (2010) pag. 62-66.

bezoekers per stoel	158	87
voorstellingen per zaal	173	117
stoelen per zaal	444	447

Tabel 4 bezettingsgraden en zaalcapaciteit

Algehele conclusie

In acht vergelijkbare steden in Duitsland en Nederland is onderzocht wat het financiële verschil is tussen gescheiden en gecombineerde productie en presentatie van opera-, dans- en toneelvoorstellingen. Behalve financiële verschillen bestaan er inhoudelijke verschillen tussen beide systemen. Deze betreffen de artistieke identiteit van de theaters, de binding met het publiek en de ontwikkelingsmogelijkheden van podiumkunstenaren als acteurs, zangers en regisseurs. Deze zijn in Duitsland sterker ontwikkeld dan in Nederland. Logistieke verschillen betreffen het al dan niet reizen, het gebruikmaken van eigen technische voorzieningen en de marketingaanpak. De Nederlandse podia presenteren een gevarieerder palet van voorstellingen en gebruiken hun zalen intensiever dan de Duitse podia. De subsidiebehoefte in Duitsland is groter dan in Nederland. De podia in de acht Duitse steden ontvangen zonder correctie voor programmering en entreprijzen 90% meer subsidie (251 versus 132 miljoen euro) dan de Nederlandse podia en gezelschappen in vergelijkbare steden. De kosten per voorstelling (40.000 versus 24.000 euro), per bezoeker (122 versus 63 euro) en per inwoner (93 versus 48 euro) zijn in Duitsland hoger dan in Nederland. Ook gecorrigeerd voor prijsverschillen wordt in Nederland met 138 miljoen euro veel minder subsidie aan opera, dans en toneel in de acht steden uitgegeven dan de 251 miljoen euro in de Duitse steden.

Er is echter een groot verschil. De programmering in Duitsland bestaat voor een groter deel uit het relatief dure genre opera. Wanneer we doorrekenen wat het in Nederland zou kosten om een vergelijkbaar aantal operavoorstellingen te presenteren, dan is het Nederlandse systeem 14 tot 111 miljoen euro goedkoper dan het Duitse systeem, afhankelijk van de wijze waarop de extra operavoorstellingen worden geproduceerd.

De eindconclusie luidt dat in Duitsland 82% meer subsidie aan de deelnemende podia wordt uitgekeerd dan in Nederland maar dat dit verschil niet alleen het gevolg is van gecombineerde of gescheiden productie en presentatie, maar eveneens van het soort programmering dat wordt gepresenteerd. Ook na verrekening van dit verschil blijft het Duitse systeem duurder dan het Nederlandse systeem. Verder zijn aan het Duitse systeem artistiek inhoudelijke voordelen verbonden zoals een sterke maatschappelijke functie van theater en de ontwikkelingsmogelijkheden van podiumkunstenaren. De Nederlandse zalen daarentegen worden intensiever bespeeld en de variatie in programmering is groter dan in Duitsland.

Bijlage I

Netherlands	inhabitants		Germany	inhabitants	
Amsterdam	747.093	Stadsschouwburg Amsterdam Toneelgroep Amsterdam Nationale Ballet Nederlandse Opera	Frankfurt	659.021	Städtischen Bühnen
			Saarbrücken	176.452	Saarländisches Staatstheater
			Dresden	507.513	Sächsische Staatsoper Staatsschauspielhaus Staatsoperette
Groningen	182.484	Stadsschouwburg Groningen Noord Nederlands Toneel Noord Nederlandse Dansgroep	Bremen	547.769	Bremer Theater
			Mannheim	309.795	Nationaltheater Bühnen der Landeshauptstadt
Den Haag	475.681	Koninklijke Schouwburg Nationaal Toneel Nederlands Danstheater	Kiel	236.902	Kiel
			Koblenz	106.087	Theater der Stadt Koblenz
Rotterdam	582.951	Rotterdamse Schouwburg Scapino RO-theater	Potsdam	150.833	Hans Otto Theater
Utrecht	294.737	Stadsschouwburg Utrecht Toneelgroep Utrecht			
Eindhoven	210.333	Parktheater Eindhoven Het Zuidelijk Toneel			
Maastricht	118.004	Theater aan 't Vrijthof Opera Zuid Toneelgroep Maastricht			
Arnhem	143.582	Schouwburg Arnhem Oostpool Introdans			
	<hr/>			<hr/>	
	2.754.865			2.694.372	

Literatuur

Deutscher Bühnenverein, Bundesverband der Theater und Orchester (2009) *Theaterstatistik 2007/2008*. Köln.

Last, Anne-Kathrin & Wetzel, Heike (2009) "The efficiency of german theaters: a stochastic frontier analysis approach." In: *Journal of cultural economic*, Vol .., No.

Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (2010) *Kunst in cijfers*. Rijksoverheid, Den Haag.

De Nederlandse Opera (2009) *Jaarverslag 2008*. Amsterdam.

<http://www.dno.nl/index.php?m=publications&sm=yearreport>.

Röper, Henning (2001) *Handbuch theatermanagement: betriebsführung, finanzen, legitimation und alternativmodelle*. Köln/Weimar/Wien: Böhlau.

VSCD (2009) *Theater Analysesysteem 2008*. Amsterdam.